

Dekanová, Eva

Tektonika zhodného (postupného) atribútu v rusko-slovenských reláciách

Новая русистика. 2011, vol. 4, iss. 1, pp. [67]-73

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116217>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tektonika zhodného (postupného) atribútu v rusko-slovenských reláciách

Zhodný postupný, resp. postupne rozvíjajúci (v lingvistickej literatúre aj viacnásobný nerovnocenný) atribút je vhodným fenoménom na hlbší komparatívny výskum z aspektu postavenia jednotlivých adjektíválií v prívlastkovom reťazci. Sémantiku a štruktúru uvedeného atribútu skúmame na materiáli odborných, najmä ekonomických a bankovníckych textov.

Ruská odborná spisba iba sporadicky zaznamenáva niektoré osobitosti v poradí adjektíválií v zhodnom postupnom prívlastku. Problematiku okrajovo riešia ruské gramatiky (red. Švedovová, 1970, 1980, 2. diel; red. V. V. Vinogradov, 1960; red. Belošapkovová, 1999, L. A. Belovoľ'skaja, 2001) a niektoré čiastkové štúdie publikované v odborných časopisoch a zborníkoch.

Podrobnejšie je táto problematika spracovaná v slovenskej jazykovednej literatúre (Mistrík, 1966; Oravec, 1959; Horecký, 1959; Oravec – Bajzíkova, 1982; Kačala, 1998 a i.), v ktorej zaznamenávame pokusy abstrahovať určitý zovšeobecnený význam z prívlastkových determinatívnych vzťahov v nerovnocennom prívlastkovom spojení a upresniť dištinktívnu úlohu jednotlivých adjektíválií. Pri určení funkcie adjektívália v takejto rozvitej reťazi prívlastkov sa vždy zohľadňuje najvšeobecnejší slovnodruhový význam adjektívália (resp. lexikálny význam jednotlivých skupín adjektív, participií, zámen atď.), ich postavenie (slovosled) v nerovnocennom prívlastkovom útvaru. Podľa uvedených faktorov sa potom stanovuje funkcia príslušného adjektívália v rozvitej prívlastkovej determinatívnej syntagme (porov. Oravec – Bajzíkova, 1982, s. 137–139).

V rusko-slovenských reláciách sme detailnejšie skúmali problematiku funkcie a poradia jednotlivých atribútov v kongruentnom postupnom prívlastku v práci *Adjektíváliá v translačnom procese* (Dekanová, 2006, s. 73–81).

Kontaktný kongruentný postupný prívlastok stojí tesne pred determinovaným substantívom a nie je oddelený žiadnym slovom, ktoré nepatrí k adjektíváliám.

Slovosled adjektíválií v tomto prívlastku súvisí s ich morfológickou charakteristikou. Poradie prívlastkov v podstate určuje ich vzťah k determinovanému substantívu. Keď sú pred determinovaným substantívom prívlastky vyjadrené akostnými i vzťahovými adjektívami, bezprostredne pred ním stojí vzťahové adjektívum napr. *крупное промышленное предприятие* – veľký **priemyselný podnik**, *плохое финансовое состояние фирмы* – zlá **finančná situácia firmy** a pod.

Podľa funkcie členíme zhodné prívlastky na určovacie, diferencujúce, dynamické, posesívne, relatívne a kvantitatívne.

Najbližšie pri substantíve stojí **určovací prívlastok (UP)**, pred ním diferencujúci (*новое современное предприятие* – nový **moderný podnik**, *легальный платёжный оборот* – legálny **platobný obrat**, *плохое финансовое положение предприятий* – zlá **finančná situácia podnikov**, *электронные банковские карточки* – elektronické **bankové karty**, *идеальные платёжные средства* – ideálne **platobné prostriedky**, *обыкновенные пластиковые карты* – obyčajné **plastové karty** a i.).

Niekedy sa v prívlastkovom reťazci vyskytujú dva prívlastky vyjadrené primárnymi (akostnými) adjektívami, resp. dva prívlastky vyjadrené sekundárnymi (vzťahovými) adjektívami, pri ktorých je izolovane ťažko určiť, ktorý z nich je určovací a ktorý diferencujúci, vtedy je indikátorom ich poradia kontext. Napríklad v spojení *противозаконная биржевая сделка* – nezákonný **burzový obchod** bude zachované poradie, ak sa v texte hovorí o burzových obchodoch. Ak sa v kontexte hovorí o nezákonných obchodoch, poradie sa zmení: *биржевая противозаконная сделка* – burzový **nezákonný obchod**.

Vnútorne poradie adjektíválií v prívlastkovom reťazci môže byť aj funkčne viazané. Prvé miesto pred determinovaným substantívom patrí tomu adjektívu, ktoré je súčasťou ustáleného slovného spojenia. Takéto adjektívum potom nehodnotíme ako prívlastok, ale ako súčasť lexikálnej jednotky. Túto funkciu môžu plniť primárne i sekundárne adjektíva (primárne adjektívum je spravidla na prvom mieste), zriedkavejšie participiálne a číslovkové adjektíváliá. Napr. v spojení *новое современное предприятие* ide o dva stupne nerovnocennej determinácie.

Preto v spojeniach *высококвалифицированный специалист* – vysokokvalifikovaný **odborník**, *авансовый платеж* – zálohová **platba**, *банковские операции* – bankové **operácie**, *таможенный тариф* – colná **sadzba** a pod. stoja takéto prívlastky tesne pred determinovaným substantívom aj vo viacčlennom prívlastku. Napríklad: *новый высококвалифицированный специалист* – nový **vysokokvalifikovaný odborník**, *повышенный авансовый платеж* – zvýšená **zálohová platba**, *продуманные банковские операции* – premyslené **bankové operácie**, *повышенный таможенный тариф* – zvýšená **colná sadzba** a pod.

Na základe uvedených skutočností môžeme konštatovať, že poradie v takomto kontaktnom prívlastkovom reťazci v oboch skúmaných jazykoch je v podstate ustálené a rovnaké, preto je prekladateľské riešenie jednoznačné.

Tektonika zhodného atribútu v rusko-slovenských reláciách

Iná je situácia, keď adjektívá via vo funkcii prívlastku môžu súčasne vystupovať v ustálených i voľných spojeniach. Napríklad deverbatívne adjektívum *развивающийся*: *За последнее время даже в молодых развивающихся странах многие люди повысили свой жизненный уровень – V poslednom čase sa dokonca aj v mladých rozvojových krajinách zvýšila životná úroveň mnohých ľudí.* V ustálenom slovnom spojení *молодые развивающиеся страны* nemožno zmeniť poradie na *развивающиеся молодые страны*, pretože atribút *развивающиеся* je členom ustáleného slovného spojenia. Ale ak použijeme dané deverbatívne adjektívum vo voľnom spojení, poradie sa riadi funkčnými zásadami, napr.: *развивающиеся новые экспериментальные методы – rozvíjajúce sa nové experimentálne metódy, развивающиеся хорошие отношения – rozvíjajúce sa dobré vzťahy.* To znamená, že prvé miesto pred determinovaným substantívom je vyhradené adjektívám, ktoré majú slovotvornú funkciu, dejové adjektívum je až na treťom mieste pred determinovaným substantívom.

Ako sme už uviedli, na prvom mieste pred determinovaným substantívom stojí určovací prívlastok. Adjektíva, ktoré sú vo funkcii tohto prívlastku vyjadrujú objektívny príznak predmetu. Vo funkcii určovacích prívlastkov vystupujú najmä vzťahové sekundárne adjektíva: *финансовое положение предприятий – finančná situácia podnikov, банковские карточки – bankové karty, платёжные средства – platobné prostriedky, пластиковые карты – plastové karty* a i.

Na druhom mieste ľavostranne od determinovaného substantíva stojí **diferencujúci prívlastok (Dif.P)**, ktorý vyjadruje statický príznak. Vo funkcii diferencujúceho prívlastku vystupujú najmä hodnotiace primárne adjektíva: *плохое финансовое положение – zlá finančná situácia, новые банковские карточки – nové bankové karty, обыкновенные пластиковые карты – obyčajné plastové karty* a i.

Diferencujúci prívlastok môže byť vyjadrený aj sekundárnym denominatívnym adjektívom, napr.: *электронные банковские системы – elektronické bankové systémy, идеальные платёжные средства – ideálne platobné prostriedky* a i. V uvedených prípadoch sme použili príklady z bankovej terminológie. Ide o terminologické (lexikalizované) spojenia, a preto je ich poradie záväzné v ruštine i v slovenčine.

Do osobitej skupiny vyčleňujeme sekundárne – deverbatívne (dejové) adjektíva. Vyjadrujú objektívny dynamický, druhotne diferencujúci príznak. Takéto **dynamické** (verbálne, dejové) **atribúty (DP)** stoja zvyčajne ľavostranne na treťom mieste pred determinovaným substantívom, ak nestratili svoj slovesný význam: *предлагаемые идеальные платёжные условия – navrhované ideálne platobné podmienky, приведенные новые срочные счета – uvedené nové termínované účty, поставляемое современное оборудование – dodávané moderné zariadenie* a pod. Tento typ atribútu je oveľa frekventovanejší v ruštine ako v slovenčine. Poradie deverbatívnych adjektív je spravidla záväzné. Zmena poradia zvyčajne

signalizuje stratu dejového významu deverbatívneho adjektíva. Keď adjektívum stráca dynamický príznak, neplní už funkciu dynamického prívlastku, prechádza k atribútom určovacím alebo diferencujúcim, napr.: *быстродействующий автомат* – rýchly istič, *отработанная вода* – odpadová voda, *самоустанавливающийся контакт* – samostatný kontakt a pod. Takýto atribút nadobúda statický príznak a uvedené prípady hodnotíme ako terminologizáciu. Deverbatívne adjektíva vo funkcii dynamického atribútu často prekladáme do slovenčiny vedľajšou vetou s použitím určitého slovesného tvaru, napr.: *продолжающиеся дипломатические переговоры* – diplomatické rokovania, ktoré pokračujú; *выигравшие держатели акций* – vlastníci akcií, ktorí vyhrali a pod.

Posesívny prívlastok (PP) môže byť vyjadrený prívlastňovacími adjektívami a prívlastňovacími zámenami. Posesívny prívlastok vyjadrený prívlastňovacími zámenami *мой* – *môj*, *твой* – *tvoj*, *свой* – *svoj*, *его* – *jeho*, *ее* – *jej*, *наш* – *náš*, *ваш* – *váš*, *их* – *ich* stojí až pred dynamickým, diferencujúcim a určovacím atribútom. Napr.: *ваша испорченная пластиковая банковская карта* – *vaša poškodená plastová banková karta*. Takéto postavenie má v slovenčine aj posesívny prívlastok vyjadrený prívlastňovacími adjektívami, napr.: *предприятие* – *podnikateľova poškodená plastová banková karta*. V ruštine sa takéto desubstantívne prívlastňovacie adjektíva vyskytujú v hovorených prejavoch, resp. v umeleckej literatúre. Tvorenie posesívnych adjektív od osobných substantív je v ruštine neproduktívne a uvedené spojenie prekladáme do ruštiny nezhodným prívlastkom: *испорченная пластиковая банковская карта предпринимателя*. Takéto prípady hodnotíme v preklade ako transpozíciu.

Postavenie prívlastňovacích zámen pred dynamickým, diferencujúcim a určovacím atribútom je nepríznakové. Spravidla sa však v odborných textoch nestretávame s takto rozvitými prívlastkovými syntagmami, najčastejšie sa frekvencujú dvojčlenné nerovnocenné prívlastky: *наша коммерческая деятельность* – *naša obchodná činnosť*, *наша экономическая система* – *náš ekonomický systém*, *ваш новый контракт* – *vaša nová zmluva*, *мой российский партнер* – *môj ruský partner*, *твои оригинальные предложения* – *tvoje originálne návrhy*, *их совместные усилия* – *ich spoločné snaženia* a pod.

Inverziu prívlastňovacích zámen v odbornom texte takmer nenachádzame. Tento jav sme zaznamenali iba v niektorých našich audionahrávkach odborných rokovaní pri oslovení odbornej komunity, resp. v osobnej korešpondencii. Napr.: *уважаемые наши коллеги* – *vážení naši kolegovia*, *милые наши друзья* – *milí naši priatelia*, prípadne v samotnom prejave hovoriaceho: *анализ нынешних ваших предложений* – *analýza terajších vašich návrhov*, *нереальные ваши требования* – *nereálne vaše požiadavky* a pod. Takáto inverzia je v oboch skúmaných jazykoch príznaková. V odbornej komunikácii sa vyskytuje iba v hovorených prejavoch, ale aj tu veľmi zriedkavo. Súvisí to s individuálnym štýlom účastníka rokovania, s jeho sociálnym a profesionálnym statusom. (Poznamenávame, že ta-

Tektonika zhodného atribútu v rusko-slovenských reláciách

káto inverzia je veľmi frekventovaná v osobnej – neprofesionálnej korešpondencii).

Pred posesívny prívlastok sa v prívlastkovom spojení lokalizuje **relatívny atribút (RP)** vyjadrený ukazovacími, opytovacími, neurčitými a vymedzovacími zámenami, napr.: *этом ваш срочный счёт* – *tento váš termínovaný účet*, *некоторые неприбыльные организации* – *niektoré neziskové organizácie* a pod.

V rámci relatívnych zámen patrí osobitné miesto vymedzovacím zámenám, ktorých význam sa prejavuje v kontexte. Označujú totožnosť, odlišnosť, úplnosť, resp. jedinečnosť javov. Takéto zámená stoja pred ostatnými relatívami, napr.: *каждая такая сделка* – *každá taká transakcia*, *все эти облигации* – *všetky tieto obligácie*, *все такие платёжные средства* – *všetky také platobné prostriedky* a pod. Inverzia relatívneho prívlastku sa v odborných textoch nerealizuje.

Kvantitatívny atribút (KP) reprezentujú ohybné číslovky, ktoré vyjadrujú gramatickú kategóriu zhody, môžu teda plniť funkciu zhodného prívlastku. J. Mistrík (1966, s. 41–42) člení číslovky na základe ich lexikálno-gramatických vlastností na dve skupiny: 1. základné a skupinové, 2. druhové, násobné, radové. V číslovkách prvej skupiny prevláda určenie kvantity, v druhej skupine určenie kvality. Druhá skupina čísloviek má lexikálno-gramatické vlastnosti adjektív.

Pri slovoslednom zaradení čísloviek do prívlastkového reťazca, vychádzame z týchto kritérií. Základné a skupinové číslovky nemajú v slovenčine ustálené miesto v rozvitom prívlastku a môžu stáť na hociktorom mieste, napr.: *tie dva naše priemyselné podniky*, *tie naše dva priemyselné podniky*, *tie naše priemyselné dva podniky*. V poslednom príklade je už však postavenie číslovky príznakové. To znamená, že takýto druh prívlastku môže stáť v prívlastkovom reťazci aj za posesívny atribútom aj pred ním.

Číslovky druhej skupiny sú svojimi lexikálnymi vlastnosťami blízke k adjektívam. To podmieňuje ich slovosledné vlastnosti. Ak je v syntagme ďalší prívlastok, nestoja bezprostredne pri substantíve, napr. *другое рабочее собрание*, *третья великая банка*. Ak je výraz rozvitý ešte ďalším, napr. relatívnym prívlastkom (*каждая третья великая банка*) relatívum sa antepouje. Poradie sa nemení ani vtedy, ak pridáme posesívny prívlastok (*каждая наша третья великая банка*).

Určité číslovky sa slovosledne zaraďujú ako sekundárny (diferencujúci) atribút.

Neurčité číslovky v rozvitom prívlastku sú slovosledne zaradené ako relatíva (t. j. ako neurčité, ukazovacie, opytovacie a vymedzovacie zámená): *многие наши большие банки* – *mnohé naše veľké banky*, *несколько наших деловых партнёров* – *niekoľko našich obchodní partneri*.

V ruštine je situácia iná. Základné a skupinové číslovky stoja spravidla za relatívnym prívlastkom, napr. *эти два промышленных предприятия*, toto ich postavenie je záväzné. Radové číslovky sa lokalizujú za posesívny prívlastok (*каждый наш третий большой банк*) podobne ako v slovenčine.

Uvedené skutočnosti môžeme sumarizovať nasledovne:

Vnútný slovosled medzi členmi nerovnocenného prívlastkového spojenia je relatívne záväzný. Poradie jednotlivých adjektíválií je determinované ich funkciou, ktorá vyplýva z ich lexikálneho významu. Nerovnocenné prívlastky zvyčajne stoja v tomto poradí (ľavostranne od determinovaného substantíva): 1. určovací prívlastok – vyjadruje objektívny príznak predmetu (*новое предложение – nový návrh*); 2. diferencujúci prívlastok – vyjadruje statický príznak predmetu (*хорошее новое предложение – dobrý nový návrh*); 3. dynamický prívlastok – vyjadruje dynamický príznak predmetu (*приведённое новое предложение – uvedený nový návrh*); 4. posesívny prívlastok – vyjadruje príslušnosť daného predmetu (*наше новое предложение – náš nový návrh*); 5. relatívny prívlastok – vyjadruje zaradenie prívlastkového spojenia do kontextu (*это наше новое предложение – tento náš nový návrh*); 6. kvantitatívny prívlastok – udáva množstvo, počet, rozsah – v ruštine stojí za relatívnym, (*каждое второе предложение – každý druhý návrh*), resp. posesívnym prívlastkom (*наше второе новое предложение*) – v slovenčine: *náš druhý nový návrh*, ale aj *náš nový druhý návrh*.

Sled adjektíválií KP → RP → PP (KP) → DP → Dif.P → UP → determinované substantívum je obvyklý. Najustálenejšie je postavenie relatívneho prívlastku. Príznaková je inverzia posesívneho prívlastku. Zmeny v poradí dynamického, diferencujúceho a určovacieho prívlastku môžu, ale nemusia byť relevantné z hľadiska aktuálneho členenia. Lokalizácia posesívneho prívlastku za determinovaným substantívom je zriedkavá a v odborných textoch vždy príznaková. Postavenie ostatných prívlastkov za determinovaným substantívom nie je systémovým prostriedkom pre aktualizáciu.

Literatúra:

- BELOVOESKAJA, L. A.: Sintaksis slovosocetaniija i prostogo predloženiija. Taganrog: THPI, 2001. 120 s.
- DEKANOVÁ, E.: Adjektíváliá v translačnom procese. Nitra: Filozofická fakulta UKF Nitra, 2006. 126 s. ISBN 80-8050-991-3
- ĎUROVIČ, L.: Vágnosť ako zadanie? In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Bratislava : Veda, 2000, s. 348–357.
- GRAMMATIKA russkogo jazyka., т. II. Sintaksis. Red. V. V. Vinogradov. Moskva: AN SSSR, 1960. 702 s.
- GRAMMATIKA sovremennoho russkogo literaturnogo jazyka. Red. N. J. Švedova. Moskva: Nauka, 1970. 768 s.
- HORECKÝ, J.: Gramatickí činitelia poriadku slov. In: Jazykovedné štúdie 4. Bratislava : SAV, 1959, s. 55–62.
- KAČALA, J.: Syntaktický systém jazyka. Pezinok : Formát, 1998. 144 s.
- MISTRÍK, J.: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava : SAV, 1966. 280 s.
- ORAVEC, J.: Postavenie zhodného prívlastku v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie IV. Bratislava, 1959, s. 63–72.

Tektonika zhodného atribútu v rusko-slovenských reláciách

ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: SPN, 1982, s. 137. 272 s.

RUSSKAJA grammatika. Red. N. J. Švedova. Moskva: Nauka, 1980, т. I. 784 s.; т. II. 710 s.

SOVREMENNYJ russkij jazyk. Red. V. A. Belošapkova. Moskva: Azbukovnik, 1999. 926 s.

EvaDEKANOVÁ

